

Н.МАРАДИК (Ужгород)

ПЛЮРАЛІЗАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1989-2009 рр.)

Питання розвитку демократичної партійної системи стоїть в центрі вирішення проблеми переходу від тоталітаризму до демократії, розбудови держави на демократичних засадах. Ефективність демократичних інститутів та політична стабільність суспільства значною мірою залежить від типу партійної системи, яка утвердилася в країні, її узгодженості з соціокультурними та економічними умовами, політичною традицією народу. Партійна система структурує соціальні інтереси і політичні погляди, дає їм можливість виявлятися на місцевому та загальнонаціональному рівнях, організовує суспільно-політичні сили, зокрема виборців, допомагає їм висувати і направляти депутатів у представницькі інституції.

Правовою точкою відліку у становленні чеської багатопартійності та розвитку інституту політичних партій стала відміна у 1989 році положення Конституції Чехословацької Соціалістичної Республіки про керівну роль Комуністичної партії Чехословаччини (КПЧ) та легалізація принципу політичного плюралізму. Це призвело до того, що за короткий проміжок часу було відтворено та засновано чимало політичних партій та рухів. Основою формування партійного плюралізму в Чеській Республіці (ЧР) стали:

1. партії, що вийшли із політичної системи „реального соціалізму” і адаптувалися до нових політичних реалій (Комуністична партія Чехії і Моравії (КПЧМ));
2. партії, які сформувалися із антикомуністичної опозиції (Громадянська демократична партія (ГДП));
3. так звані історичні партії, які існували ще в досоціалістичний період (Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП));
4. нові партії, що виникли в ході демократизації (Республіканська партія Чехословаччини (РПЧ), Християнсько-демократична партія (ХДП)).

Активний початок процесів партійного будівництва викликав необхідність правового регулювання процесів створення та діяльності політичних партій. Відзначимо те, що закону, котрий визначав би порядок реалізації прав громадян на об'єднання в політичні партії не було не лише в період соціалізму, а й у часи першої Чехословацької Республіки. Тому

прийняття такого закону стало унікальною подією в житті чеського суспільства. На сучасному етапі правові основи діяльності політичних партій у Чеській Республіці визначені Конституцією, Хартією основних прав і свобод людини та Законом „Про об'єднання в політичні партії і політичні рухи”, котрий був схвалений ще Федеральними зборами Чехословацької Федеративної Республіки (ЧСФР) 2 жовтня 1991 року і з рядом змін і доповнень продовжує діяти й зараз [13].

Принцип політичного плюралізму, в основі якого знаходяться політичні партії закріплені Конституцією ЧР. Відповідно до ст. 5 „політична система заснована на вільному і добровільному виникненні політичних партій та вільному змаганні політичних партій, які поважають основні демократичні принципи і відкидають насилля як засіб забезпечення своїх інтересів” [12, s.2].

Конституційне формулювання суспільного призначення партій засвідчує, що їх виникнення і повноваження можуть бути обмеженими лише за підставами, визначеними самим Основним законом. Такою підставою є лише неповага до основних демократичних принципів. Щодо розуміння „основних демократичних принципів”, відзначимо, що до них належить і положення, котре закріплено в ч.1 ст.2 Хартії основних прав і свобод людини, і яке визначає, що держава є заснованою на демократичних цінностях і не може бути пов'язаною ні окремою ідеологією, ні віровченням. Стаття 20 цього документу проголошує, що громадяни можуть створювати політичні партії і рухи, об'єднуватися в них за дотримання принципу їх відокремлення від держави [12, s.13]. Із конституційного положення випливає також, що існувати можуть лише такі політичні партії, котрі відкидають насилля як засіб забезпечення своїх інтересів, причому під насиллям розуміється індивідуальний терор, заснування і утримання збройних формувань та інші подібні засоби.

Політичні партії легалізуються шляхом їх реєстрації, котру провадить Міністерство внутрішніх справ ЧР. Заява про реєстрацію політичної партії, котра подається до цього міністерства, повинна бути підтримана підписами щонайменше однієї тисячі громадян, які досягли 18 років. Партія не може бути зареєстрованою, якщо її назва повністю чи частково повторює назву вже існуючої партії, а також в разі, якщо її центральний офіс знаходиться за кордоном.

Партійна система Чеської Республіки динамічно розвивалася в нових суспільних умовах і тому 17 грудня 1996 року до вищезазначеного закону були внесені істотні зміни і доповнення, котрі передовсім стосувалися врегулювання важливої проблеми джерел фінансування політичних партій [14]. По-перше, закон заборонив політичним партіям вести підприємницьку діяльність від власного імені. До того ж обмежувалося право вказаних суб'єктів виступати засновником господарських товариств. По-друге, новела до закону чітко встановила джерела доходів політичних партій.

Проте, проблема вдосконалення правового регулювання діяльності політичних партій залишалася актуальною і тому 7 липня 2000 року Парламентом ЧР було схвалено ще один Закон про внесення змін і доповнень до Закону „Про об'єднання в політичні партії і рухи” (від 2 жовтня 1991 року) [15]. Більшість положень цієї законодавчої новели також стосувалися проблеми фінансування політичних партій. По-перше, встановлювався максимальний розмір членських внесків для однієї особи – п'ятдесят тисяч чеських корун щорічно. По-друге, було введено ще одну підставу для припинення діяльності політичних партій – неподання до Палати депутатів річного звіту про її фінансову діяльність. По-третє, закон було доповнено новою статтею, відповідно до якої дарунок від фізичної особи в розмірі понад п'ятдесят тисяч чеських корун мав бути оформлений у вигляді письмового договору дарування. По-четверте, було встановлено перелік суб'єктів, від яких політичній партії забороняється приймати безкоштовні послуги чи дарунки. По-п'яте, вказаним законом було чіткіше визначено право політичних партій на отримання дотацій з державного бюджету.

Вищенаведені факти дають підстави стверджувати, що чеська модель правового регулювання функціонування політичних партій є доволі ефективною. Насамперед, вона забезпечує чіткий механізм відокремлення діяльності політичних партій від великих бізнесових груп, окрім цього, сприяє недопущенню надмірної фрагментації партійної системи цієї країни та зміцненню найбільш впливових політичних суб'єктів. Суттєвим недоліком Закону „Про об'єднання в політичні партії і рухи” є доволі ліберальні положення стосовно реєстрації політичних угруповань. На нашу думку, це певною мірою призвело у 1990-х роках до так званого „вибуху багатопартійності”, про що свідчить динаміка утворення політичних партій в ЧР (Див. Додаток 1). Однак незважаючи на те, що у політичному житті Чеської Республіки увесь час з'являються нові політичні сили та зникають старі, чільні позиції займають політичні партії створені (або реорганізовані) на початку 1990-х років – Громадянська демократична партія, Чеська соціал-демократична партія, Комуністична партія Чехії і Моравії та Християнський демократичний союз - Чехословацька народна партія (ХДС-ЧНП).

Одним з головних факторів, який сприяє консолідації партійної системи певної держави є обрання типу виборчої системи. Цю тезу підтверджують і слова відомого політолога А.Лейпхарта, котрий вважає, що „серед найбільш важливих – а, можливо, найважливішою – з конституційних альтернатив, є вибір виборчої системи... що його мають зробити демократії...” [9, p.207].

Процес оновлення виборчого законодавства було розпочато 27 лютого 1990 року, коли Федеральні збори ЧСФР ухвалили новий закон про вибори, що змінив попередній, прийнятий у 1971 році. Нова редакція цього важливого законодавчого акту базувалася на виборчому законі 1946 року, за яким були проведені останні вільні вибори у повоєнній Чехословаччині. Новий закон враховував також досвід виборчої процедури багатьох європейських демократичних країн.

Після розділу Чехословацької Федерації виборчі правила у Чехії тривалий час залишалися без суттєвих змін. Так, у спадок залишилася пропорційна система виборів до обох палат Парламенту, які проходили у 8 округах, що територіально співпадали з межами адміністративних одиниць (країв). Виборці мали можливість змінювати порядок кандидатів у крайових списках за допомогою 4 рейтингових голосів, які бралися до уваги у разі досягнення 10 % на рівні краю. Певних змін зазнав пропускний поріг для входження до Парламенту, який був не однаковий для окремих партій та коаліцій.

Відчутні корективи до Закону „Про вибори до Парламенту Чеської Республіки та про зміну й доповнення деяких інших законів” (прийнятого у 1995 році) було внесено у 2000 році під час дії так званої „опозиційної угоди” між основними політичними гравцями чеської політичної сцени – ГДП і ЧСДП [16]. Ними було досягнуто домовленостей про запровадження системи, яка б дозволила посилити роль (тобто збільшити представництво у парламенті) великих політичних суб'єктів на

противагу інтересам малих партій. Для цього пропонувалося запровадити особливі методи перерахунку голосів у мандати і збільшити кількість виборчих округів. У результаті чого до пропорційної системи було вкраплено мажоритарні елементи виборчої геометрії та арифметики у вигляді 35 виборчих округів і модифікованого дільника д'Ондта (до цього часу для розподілу депутатських мандатів застосовувався метод Гагенбаха-Бішоффа). Знизилася кількість рейтингових голосів до 2-х, а їхня дія набирала чинності вже у разі досягнення 7 % межі на рівні краю. Збільшено було й електоральний бар'єр для коаліцій з двох партій з 7 % до 10 %, для коаліцій з трьох партій – з 9 % до 15 %, понад три партії – з 11 % до 20 %. Дане нововведення не мотивувало партії до передвиборчої співпраці, оскільки за таких умов бар'єр завжди підвищується на 5 відсотків, тобто прямо пропорційно до кількості коаліційних партій. Все це робилося з метою усунути у перспективі з політичної сцени на той час єдиного опозиційного конкурента „Коаліцію чотирьох”.

Необхідність таких нововведень аргументувалася потребою у перспективі уможливити формування уряду більшості з партій, які б мали близьку виборчу програму, що є однією з основних умов стабільної та тривалої роботи уряду. При цьому попередня практика і виборчі правила не сприяли цьому, у результаті чого правляча коаліція було нестабільною, урядовий кабінет малоефективним, а його курс – не послідовним. Наслідком цього виявилися численні відставки уряду, призначення дострокових виборів. Така система застосовувалася у ЧР до 2004 року.

Зазначену виборчу реформу правлячі партії втілили без відтворення відповідних змін у Конституції. З урахуванням цього колишній президент В.Гавел оскаржив вищезазначені нововведення у Конституційному суді, який частково задовольнив скаргу і відмінив рішення про запровадження 35 виборчих округів (нині виборчі округи у Чехії співпадають з межами адміністративних одиниць, яких 14). У той час, як у чотирьох найбільших областях (Прага, Центральночеський, Південноморавський та Мораво-Сілезький краї) обирається у середньому 23-25 депутатів, то у Ліберецькому тільки 8, Карловарському 5 депутатів. Як бачимо, з одного боку, у великих виборчих округах список складається з понад 30 кандидатів, що за сучасного методу виборчих кампаній, дає можливість політичним партіям провести до Палати депутатів чимало невизначених кандидатів. З іншого боку, під час виборів у малих округах партії стають більш персоналізованими, а результати тут майже „мажоритарні”. Все ж збільшення кількості виборчих округів стало чи не головним досягненням проведеної виборчої реформи, оскільки призвело до створення підґрунтя для розвитку місцевих партійно-політичних структур. Адже до того часу у Чехії не існувало навіть зародку регіональної партійно-політичної еліти. Партії розвивали свою діяльність лише на загальнодержавному рівні [4, с.50].

Наразі вибори до Палати депутатів (строком на чотири роки) проводяться за пропорційною виборчою системою з голосуванням у 14 багатомандатних виборчих округах, межі яких збігаються з межами адміністративно-територіального поділу Чехії, у кожному з яких розподіляється від 5 до 25 мандатів. Кожен виборець може підтримати лише один список кандидатів, обравши при цьому не більше 2 претендентів у списку. До участі у розподілі мандатів допускаються партії, які отримали на свою підтримку не менше 5% дійсних голосів виборців, коаліції двох політичних партій, які отримали на свою підтримку не менше 10% голосів виборців, коаліції трьох політичних партій, які заручилися підтримкою не менше 15% голосів виборців. Розподіл мандатів між партіями здійснюється за методом д'Ондта. Розподіл мандатів між кандидатами від партій здійснюється в порядку черговості, визначеної списком, однак особи, котрі отримали на свою підтримку 7% і більше голосів, отримують мандати незалежно від місця свого розташування у списку.

Чеський Сенат обирається строком на 6 років з ротацією кожних два роки третини членів палати, згідно мажоритарної виборчої системи абсолютної більшості з голосуванням у 81 одномандатному виборчому окрузі. Якщо жоден із кандидатів за результатами підрахунку голосів не отримав на свою підтримку більше 50% голосів виборців, проводиться повторне голосування, до участі в якому допускаються два кандидати, котрі отримали на свою підтримку більшість голосів. Обраним у другому турі вважається кандидат, який отримав на свою підтримку більше голосів, ніж його опонент.

Отже, як бачимо, виборча система Чеської Республіки пройшла суттєву трансформацію, яка відбувалася у досить жорсткому протистоянні як між політичними партіями, так і між різними гілками влади (Парламентом, Президентом та Конституційним судом). Якщо проаналізувати викладене вище, то можна зазначити відносну ефективність виборчої системи Чехії, яка узгоджується із законодавством Європейського Союзу, толерує демократичні цінності й протягом тривалого часу дозволяла сформувати дієздатні Уряд та законодавчий орган. Урядові кризи здебільшого були наслідком внутрішньопартійних негараздів, корупційних скандалів, пов'язаних з іменами правлячих політиків. Окремі елементи реформи виборчої системи Чехії мали за мету посилити вплив на існуючі статус-кво правлячі політичні сили і зменшити шанси опозиційних чи потенційних позапарламентських конкурентів. Однак, реформа виборчого законодавства у ЧР мала і негативний вплив на політичну ситуацію у країні. Так, під час останніх виборів до Палати депутатів у 2006 році за результатами плебісциту та переведення голосів у мандати мала місце „патова ситуація”, коли ідеологічні супротивники отримали однакову кількість крісел у парламенті (100 на 100), хоча правоцентристські партії здобули на 3,8% більше голосів, ніж лівоорієнтовані. У випадку ж застосування попередньої виборчої формули партія-переможець – ГДП спільно з союзниками – ХДС-ЧНП і Партією зелених отримали б 104 депутатських мандати, що дозволило б уникнути політичної кризи.

Критичний аналіз правового регулювання діяльності політичних партій та виборчого законодавства Чеської Республіки, дає підстави стверджувати, що вони в цілому сприяли становленню ефективної партійної системи. Адже останнім часом партійна система Чеської Республіки починає нагадувати західноєвропейські аналоги, коли політичний клімат в країні визначають дві-три впливові партії, а інші належать радше до політичного маргінесу. При цьому, за західним зразком, для формування парламентської більшості їм доводиться створювати коаліції із дрібнішими політичними гравцями [5, с.139]. Дану тенденцію можна прослідкувати, проаналізувавши результати виборів до Палати депутатів та відповідно перипетії навколо створення урядів (Див. Додаток 2).

Довгоочікувані загальні вибори, що відбулися 8-9 червня 1990 року (зауважимо, що традиційно вибори у ЧР проходять протягом двох днів, починаються у п'ятницю ввечері і закінчуються в суботу після обіду. Такий режим роботи виборчих дільниць зберігся ще з довоєнних часів), привели до дільниць 96,79% громадян, що мали право голосу. Як і

передбачалося, вибори принесли перемогу Громадянському форуму (ГФ), який закріпив за собою статус провідної політичної сили в країні. ГФ отримав 46% голосів виборців, однак його реальне представництво у федеральному парламенті було значно вищим у зв'язку з тим, що 16% голосів, які були віддані за політичні сили, що не змогли подолати 5-відсоткового прохідного бар'єру, були пропорційно розділені між переможцями. Найбільшою опозиційною щодо Громадянського форуму силою залишилася Комуністична партія Чехословаччини, яка отримала 13% голосів виборців. Третє місце посіли Християнські демократи, що набрали 12% голосів. Результат останніх був несподівано низьким порівняно з попередніми прогнозами. Цьому, вочевидь, сприяло оприлюднення під час виборчої кампанії фактів, які свідчили про минулу співпрацю лідера Християнсько-демократичної партії з органами державної безпеки. Серед інших партій та об'єднань Моравські автономісти зібрали 7% голосів. Словацька національна партія – 5%, і стільки ж – партія „Співіснування”, що відстоювала права угорської меншини.

У результаті виборів у Народній Палаті коаліція Громадянського Форуму та Громадськості проти насильства отримала 84 мандати, КПЧ – 20, ХДП-ХДС – 16, Товариство за Моравію та Сілезію (ТМС) – 9, Словацька Національна партія (СНП) – 4, і стільки ж, – 4 місця – партія „Співіснування”. У Палаті Національностей мандати було розподілено таким чином: ГФ та Громадськість проти насильства (ГПН) – 80, КПЧ – 20, ХДП-ХДС – 17, ТМС – 7, СНП – 7 та партія „Співіснування” – 7 місць [17].

Ці вибори стали своєрідним плебісцитом з питання підтримки демократичного політичного режиму, їх основна функція полягала у тому, щоб закріпити легітимність приходу до влади нової політичної еліти. Фактично чехословацький народ мав зробити вибір між компартією та партіями демократичного спрямування, які так чи інакше були пов'язані з Громадянським форумом.

У 1992 році відбулися останні спільні вибори до парламентів Чехословацької Федеративної Республіки, в яких взяло участь понад 40 політичних партій, коаліцій та рухів і які закріпили різницю у політичній орієнтації органів влади обох республік. Нагадаємо, що напередодні виборів у партійно-політичній системі країни відбулися деякі зміни: в цей час зі складу ГФ виділився Громадянський демократичний альянс, очолений В.Длоугим та Громадянська демократична партія В.Клауса. На виборчі дільниці у Чехії прийшло 80,08% виборців. Згідно підрахунку голосів до парламенту потрапили: ГДП-ХДП – 29,73% (76 депутатських мандатів), Лівий блок (Комуністична партія Чехії і Моравії - Партія лівих демократів) – 14,05% (35), ЧСДП – 6,53% (16), Ліберально-соціальна унія (ЛСУ) – 6,52% (16), ХДС-ЧНП – 6,28% (15), Об'єднання за республіку - Республіканська партія Чехословаччини (ОЗР – РПЧ) – 5,98% (14), Громадянський демократичний альянс (ГДА) – 5,93% (14), Рух за самоврядну демократію - Товариство Моравія та Сілезія (РЗСД – ТМС) – 5,87% (14) [17]. Проте результати парламентських виборів в ЧР та СР виявилися різними. Населення Словаччини підтримало лівоорієнтовані партії, що обіцяли пом'якшити негативні наслідки економічних реформ шляхом надання ширших соціальних гарантій, та націоналістичні організації. Прибічники ж радикальних економічних реформ, що виступали за збереження єдиної держави у формі федерації, перемогли у Чехії.

Таким чином, можна стверджувати, що протягом 1989-1992 років чехословацьке суспільство продемонструвало прагнення до змін, чітко відмежувавшись від будь-якого радикалізму і у переважній своїй масі не підтримало крайніх представників політичного спектру ні з лівого, ні з правого боку. В цілому, аналіз програмних документів провідних політичних партій та рухів свідчить, в масовій свідомості чехів та словаків зберігалось позитивне ставлення до ідеї демократичного та справедливого у соціальному відношенні суспільства.

У поствиборчий період, на нашу думку, в житті чеського суспільства відбулася важлива подія, що мала вагомий вплив на усю подальшу історію ЧР – на політичній арені поступово почали укріплюватися позиції чеських соціал-демократів. Отримавши у 1992 році лише 7% голосів, згідно результатів соціологічних досліджень, на початку літа 1995 року ЧСДП користувалася підтримкою 20% виборців, не набагато поступаючись очолюваній В.Клаусом Громадянській демократичній партії, яку підтримувало 25% виборців. Зростання популярності лівих ідей було звичним явищем для всіх без винятку посткомуністичних країн, однак, у Чехії це явище мало свої особливості. ЧСДП з самого початку свого виникнення базувалася на ідеях європейської соціал-демократії і не була обтяжена відповідальністю за попередню політику комуністичного керівництва. Це суттєво відрізняло ЧСДП від аналогічних організацій з інших країн колишнього „соціалістичного табору”, які часто були наступниками комуністичних партій та рухів [6, с.197].

Існували різні причини популярності соціал-демократичного руху в Чеській Республіці. Високий рівень економічного розвитку та активність робітничих організацій, що діяли у чеських землях у довоєнний період сприяли зростанню впливу Соціал-демократичної партії, котра була за часів першої Чехословацької Республіки провідною політичною силою країни. Заснована наприкінці XIX століття, партія протягом 1918-1939 років регулярно отримувала високі результати під час виборів і неодноразово входила до складу тих чи інших урядових коаліцій. Багаті історичні традиції соціал-демократів та позитивне ставлення суспільства до їхньої минулої діяльності створювали сприятливі перспективи для подальшої діяльності партії.

У 1996 році чеська партійна система вступила в нову фазу. Однією з важливих подій на даному етапі було проведення чергових виборів до Палати депутатів, які відбулися 31 травня - 1 червня 1996 року. ГДП на чолі з В.Клаусом отримала 29,62% (68 мандатів), ЧСДП – 26,44% (61), КПЧМ – 10,33 (22), ХДС-ЧНП – 8,08% (18), ОЗР-РПЧ – 8,01% (18), ГДА – 6,36% (16) [17]. Наслідком виборів стало існування уряду (правоцентристської коаліції, очолюваної В.Клаусом), що представляв фактичну меншість та сильної лівоцентристської коаліції, зосередженої навколо ЧСДП. Адже подібна картина партійно-політичної структуризації не залишала уряду практично ніяких шансів створити переконливу парламентську більшість.

Згодом в Чехії відбулася ще одна знаменна подія – в грудні 1997 року Уряд, очолюваний В.Клаусом, внаслідок політичного скандалу, пов'язаного з джерелами фінансування ГДП, змушений був піти у відставку. Вже 17 січня 1998 року проголосила своє створення нова партія правого крила – Союз свободи, до якої перейшло цілий ряд депутатів від ГДП. У такій ситуації переобраний президент В.Гавел на посаду голови уряду запропонував позапартійного Й.Тошовського. ЧСДП,

котра стала найвпливовішою в Палаті депутатів, підтримала своїми голосами таку пропозицію в обмін на підтримку рішення про дострокові парламентські вибори, котрі мали бути проведені в червні того ж року.

За результатами позачергових виборів, які відбулися 19-20 червня 1998 року, до нижньої палати чеського парламенту змогли потрапити п'ять суб'єктів виборчого процесу: ЧСДП – 32,31% (74 депутатських мандатів), ГДП – 27,74% (63), КПЧМ – 11,03% (24), ХДС-ЧНП – 9,00% (20), Союз свободи (СС) – 8,60% (19) [17]. Однак знову ж таки, ані соціал-демократи, ані громадянські демократи не могли самостійно сформувати уряд, тому партіям довелося вести перетрактації з приводу створення коаліції. Так як переговори з малими партіями не увінчалися успіхом, то був знайдений досить оригінальний для колишніх соцкраїн вихід з патової ситуації: два головні суперники, ЧСДП та ГДП, уклали так звану опозиційну угоду. Суть даної домовленості зводилася до наступного: ГДП як провідна опозиційна партія погоджувалася на створення соціал-демократичного уряду меншості в обмін на ключові пости в парламенті. Крім того, Громадянська демократична партія обіцяла не ініціювати питання винесення недовіри Кабінету міністрів до закінчення строку його повноважень. При цьому обидва учасники угоди зобов'язувалися не вступати в коаліції з іншими політичними силами і консультуватися одна з одною з приводу найважливіших питань державної політики. При цьому слід зазначити, що уряд меншості проіснував упродовж чотирьох років і його діяльність вважають досить успішною [7, с.237].

Треті вибори до законодавчого органу ЧР були проведені 14-15 червня 2002 року. У них взяли участь 58% виборців, голоси котрих були розподілені наступним чином: ЧСДП отримала 30,02% (70 мандатів), ГДП – 24,47% (58), КПЧМ – 18,51% (41), „Коаліція чотирьох” (ХДС-ЧНП та СС-ДС) – 14,27% (31) [17]. Проаналізувавши результати виборів, ми бачимо, що відносно перемогу на них знову отримали соціал-демократи, та ЧСДП і надалі самостійно не могла створити однопартійний уряд, так як у складі новообраного парламенту мала лише 70 депутатів. А для того, щоб урядова програма, а, відповідно, і новий склад Кабінету міністрів були затверджені парламентом потрібна при голосуванні у Палаті депутатів підтримка не менше 101 парламентаря. І саме ця кількість голосів забезпечувала для нової влади післявиборчий політичний союз ЧСДП із так званою „Коаліцією чотирьох”.

Соціал-демократи розпочали переговори із представниками „Коаліції чотирьох”. про створення правлячого блоку. 3 липня 2002 року лідерами ЧСДП – В.Шпідлюк, ХДС-ЧНП – Ц.Свободою та СС-ДС – Г.Марвановою були досягнуті домовленості про політичний союз і склад Кабінету міністрів. Таким чином, можна стверджувати, що за результатами даних парламентських виборів у ЧР склався новий блок правлячих сил: ЧСДП – „Коаліція чотирьох”, у якому провідну роль відігравали соціал-демократи. За характером складу та ідейної спрямованості партій-учасниць правлячу коаліцію у Чехії можна було вважати ліволіберальним блоком.

Такий хід подій змусив деяких дослідників стверджувати, що вибори 2002 року стали віддзеркаленням процесу суттєвого ідейно-політичного зрушення чеського суспільства вліво та краху правих ідей, на яких значним чином базувалася чеська модель демократизації [1;2]. Висловлювалася навіть теза про те, що чеські комуністи переживають еру свого ренесансу та піднесення. Так, без сумніву, збільшення майже вдвоє парламентського представництва – із 24 депутатів у 1998 році до 41 – у 2002 році це неймовірний феномен в умовах розвинутої чеської демократії, де більшість суспільства і провідних політичних сил справедливо вважають ортодоксальних комуністів „рудиментом” минулого режиму. Але виборчий успіх КПЧМ у 2002 році – це небажаний наслідок політичних спекуляцій найбільших чеських партій, які методами змови про поділ влади в 1998-2002 роках породили зневіру суспільства у здатність держави розвиватися цивілізованим демократичним шляхом. Адже за КПЧМ на червневих виборах у 2002 році до Палати депутатів проголосувала значна частина саме протестного електорату, а не власне апологетів комуністичних принципів.

Вибори до нижньої палати парламенту, що відбулися 2-3 червня 2006 року мали також важливий вплив на розвиток партійної системи Чехії. „Арифметичним” лідером у виборчому марафоні стала правоцентристська Громадянська демократична партія, яка набрала 35,38% голосів виборців (відповідно 81 мандат). Чеська соціал-демократична партія у поствиборчому рейтингу йде одразу за ГДП – із результатом 32,32 % (74). Компартія Чехії та Моравії отримала 12,81% (26), Християнсько-демократична партія – 7,22% (13). Вперше в історії Чеської Республіки до парламенту пройшла Партія зелених, яку підтримали 6,29% виборців (6) [17]. Ситуація після даних виборів виявилася фактично патовою. Адже Парламент цієї країни поділився навпіл („сто на сто”). У зв'язку з таким розвитком подій у Чеській Республіці виникла політична криза, оскільки не могла бути сформована коаліція, не міг бути обраним Кабінет міністрів, а також спікер Палати депутатів. Довгий час у Чеській Республіці тривала ця політична невизначеність, аж доки не був знайдений раціональний вихід. Результатом політичних перемовин стало утворення з другої спроби (вперше в історії Чехії) урядової коаліції у складі ГДП, ХДС-ЧНП та Партії зелених. Главою уряду було призначено М.Тополанека. За такого розвитку подій ЧСДП та КПЧМ опинилися в опозиції, яка активно контролює діяльність коаліціантів.

Таким чином, після всіх виборів упродовж новітньої історії Чехії існувала крихітка урядових коаліцій. Подекуди вони створювалися нелогічно, на перший погляд, партіями різного політичного спрямування. Інколи перевага більшості над меншістю становила всього лише один голос. Траплялося, що новий уряд взагалі формувала меншість. Аналіз внутрішньополітичної ситуації в Чехії протягом новітньої історії свідчить про те, що згадані події в чеській політиці відбувалися тому, що програми головних парламентських партій у ключових питаннях внутрішньої та зовнішньої політики країни по суті мало чим відрізняються. Зокрема, всі парламентські партії виступають за демократичний розвиток держави, ринкову економіку, активно підтримують членство країни в НАТО та ЄС, їх програмні засади розходяться лише в тому, якою мірою Чехія повинна інтегруватися до європейських структур. Однак питання про те „варто чи не варто вступати в ЄС” навіть не піднімалося, тому що всім було зрозуміло, що іншого цивілізаційного шляху для ЧР просто не існує. Крім того, характерною особливістю чеської політичної сцени є надзвичайна програмна „гнуцькість” партій та їх лідерів у своїх програмних засадах тоді, коли справа стосується можливості наближення до влади або отримання керівної посади в міністерстві чи відомстві.

Вищенаведені факти дають підстави стверджувати, що у Чеській Республіці утвердилася партійна система поміркованого плюралізму (за типологією Дж.Сарторі) з тенденцією до двопартійності. Однак з метою уникнення

суб'єктивних викривлень результатів досліджень, авторка пропонує здійснити аналіз партійної системи ЧР за допомогою формалізованих методик дослідження, зокрема розрахунку індексу ефективної кількості політичних партій, індексу фракційності та індексу агрегації.

Індекс ефективної кількості парламентських політичних партій введений М.Лааксо та Р.Таагеперою використовується для підрахунку кількості політичних партій, що входять до складу партійної системи і визначення їх відносної сили [8]. Цей індекс обраховується на основі оцінки рівня підтримки політичної партії під час виборів (до уваги береться або відсоток голосів, отриманих партією на виборах, або частка місць, якими володіє партія в парламенті). Для обрахунку автори запропонували таку математичну формулу:

$$N = \frac{1}{\sum_{i=1}^n P_i^2}$$

де N – символ індексу ефективної кількості політичних партій; n – кількість політичних партій, що пройшли до парламенту; P_i – відсоток голосів, отриманих партією, що пройшла до парламенту на виборах.

Підставивши у формулу результати чотирьох виборчих кампаній до Палати депутатів Парламенту ЧР, отримаємо такі результати:

- **1996 р.** : $N = 1 / 0,0877 + 0,0699 + 0,0106 + 0,0065 + 0,0064 + 0,0040 = 5,40$.
- **1998 р.** : $N = 1 / 0,1043 + 0,0769 + 0,0121 + 0,0081 + 0,0073 = 4,79$.
- **2002 р.** : $N = 1 / 0,0901 + 0,0901 + 0,0598 + 0,0342 + 0,0203 = 4,89$.
- **2006 р.** : $N = 1 / 0,1251 + 0,1044 + 0,0164 + 0,0052 + 0,0039 = 3,92$.

Для порівняння слід зазначити, що середнє значення показника даного індексу в більшості країн Західної Європи складає 3,6. Найнижчі показники індексу характерні для Великобританії (2,2) та Греції (2,2), які відносяться до числа країн із двопартійною системою. Як бачимо, орієнтовний показник ефективної кількості політичних партій Чеської Республіки поступово зменшується, що свідчить про досить високий рівень концентрації партійної системи.

Однією з визначальних характеристик політичного представництва в парламенті є його фракційність. Для дослідження цього явища в політичній науці використовують низку показників. Пропонуємо розглянути декілька з них. Першим з них є показник кількості голосів, набраних найбільшою політичною партією. Найвищого результатів у ЧР у середині 1990 - на початку 2000-х років завжди поперемінно досягали дві політичні партії – ГДП та ЧСДП. Однак результати (коливаються в радіусі 30%), які вони отримували є надзвичайно мізерними аби говорити про абсолютне домінування певної політичної сили. Водночас даний показник завжди давав можливість партії-переможниці виступати базисом для формування коаліційного уряду.

Наступний показник – кількість голосів, отриманих двома найбільшими партіями (показник двопартійності), – дозволяє оцінити, якою мірою партійна система наближається до стану двопартійної конкуренції. На думку Д.Рає, система двопартійної конкуренції формується лише тоді, коли дві найбільші партії здобувають разом більш ніж 75%, але менше 90% [11]. Як бачимо, Чеська Республіка ще не в змозі досягти зазначених показників, оскільки сумарний результат двох найбільших політичних партій за останні десять років складав 55-68%.

Д.Рає вважають автором індексу фракційності, який математично записується так:

$$F = 1 - \sum S_i^2$$

де F – символ індексу фракційності; S_i – відсоток голосів, отриманих партією, що пройшла до парламенту на виборах.

Таким чином отримуємо наступні результати:

- **1996 р.** : $F = 1 - 0,0877 - 0,0699 - 0,0106 - 0,0065 - 0,0064 - 0,0040 = 0,8149$.
- **1998 р.** : $F = 1 - 0,1043 - 0,0769 - 0,0121 - 0,0081 - 0,0073 = 0,7913$.
- **2002 р.** : $F = 1 - 0,0901 - 0,0901 - 0,0598 - 0,0342 - 0,0203 = 0,7956$.
- **2006 р.** : $F = 1 - 0,1251 - 0,1044 - 0,0164 - 0,0052 - 0,0039 = 0,745$.

Індекс фракційності дозволяє простежити тяглість партійних систем від „досконалої однопартійності”, коли одна партія здобуває всі голоси виборців, до „абсолютної фракційності”, коли кожен виборець голосує за власну партію або виборчий блок. Показник індексу, нижчий за 0,5, свідчить про існування однієї домінуючої політичної партії; показник індексу від 0,5 до 0,67 констатує наявність конкуренції між двома основними політичними партіями. Для порівняння слід відзначити, що Західній Європі лише в двох країнах (Великобританії та Греції) індекс фракційності складає 0,5. Власне, ці дві країни й розглядаються як класичні двопартійні держави. Якщо ж показник індексу перетинає межу в 0,70, це свідчитиме про наявність у країні багатопартійної системи. Як бачимо, показник Чехії свідчить про існування на даний час подібної системи.

Важливу роль у з'ясуванні перспектив стабільності коаліційних урядів відіграє індекс агрегації, запропонований Л.Майером. Даний індекс дозволяє виміряти рівень концентрації партійної системи на основі врахування двох змінних: кількості парламентських партій у визначений час та потужності найбільшої парламентської партії. Потужність конкретної політичної партії визначається процентом контрольованих нею місць у парламенті. Вища величина індексу означає вищий рівень концентрації партійної системи, що, відповідно, сприяє стабілізації системи коаліційних домовленостей. Уряди, сформовані в країнах з високим показником індексу агрегації, характеризуються більшою стабільністю, ніж у країнах з

низьким числовим значенням даного показника. Обумовлюється це тим, що в межах партійної системи існує потужне угруповання, здатне доминувати в системі конкурентних відносин між різними політичними партіями, що веде до утворення однопартійних урядів або урядів на основі однієї домінуючої партії [10].

Цей індекс обчислюється за такою математичною формулою:

$$A = S/N,$$

де А – символ індексу агрегації; S – відсоток місць у парламенті, контрольованих найбільшою партією; N – кількість представлених у парламенті партій.

Підставляємо у формулу результати виборів у Чеській Республіці і отримуємо наступні показники:

- **1996 р.** : $A = 29,62 / 6 = 4,936$.
- **1998 р.**: $A = 32,31 / 5 = 6,462$.
- **2002 р.**: $A = 30,02 / 4 = 7,505$.
- **2006 р.**: $A = 35,38 / 5 = 7,076$.

Для порівняння наводимо відповідні індекси класичних двопартійних систем: Великобританія – 14,33, Греція – 13,96. Натомість у багатопартійних країнах він залишався стабільно низьким: Швейцарія – 2,9, Фінляндія – 3,2. Таким чином, індекс агрегації в ЧР має середні показники, причому з кожним роком він збільшується, що свідчить про стабілізацію партійної системи, а відповідно і зростання авторитету двох найбільших партій (ГДП та ЧСДП), які здатні сформувати навколо себе ефективний коаліційний уряд.

Підсумовуючи можемо сказати, що у Чеській Республіці утвердилися принципи політичного плюралізму, які посприяли успішному переходу від однопартійності до багатопартійності. Становленню партійної системи сприяв вибір ефективної моделі правового регулювання функціонування політичних партій. Чеські законодавці змогли сформувати такі правила, що забезпечили чіткий механізм відокремлення діяльності політичних партій від великих бізнесових груп, сприяють недопущенню надмірної фрагментації партійної системи та зміцненню найбільш впливових політичних суб'єктів. Що ж торкається типу виборчої системи, то наразі варто відзначити її відносну ефективність для партійної системи. Адже незважаючи на те, що в законі про вибори із самого початку були сформовані такі правила виборчого процесу, які відповідали основним міжнародним стандартам щодо організації і проведення демократичних виборів, у ньому міститься і ряд недоліків. Це стосується насамперед формули переведення голосів виборців у депутатські мандати. Така ситуація спонукає чеську політичну еліту до дискусії з приводу пошуку оптимальної моделі виборчої системи.

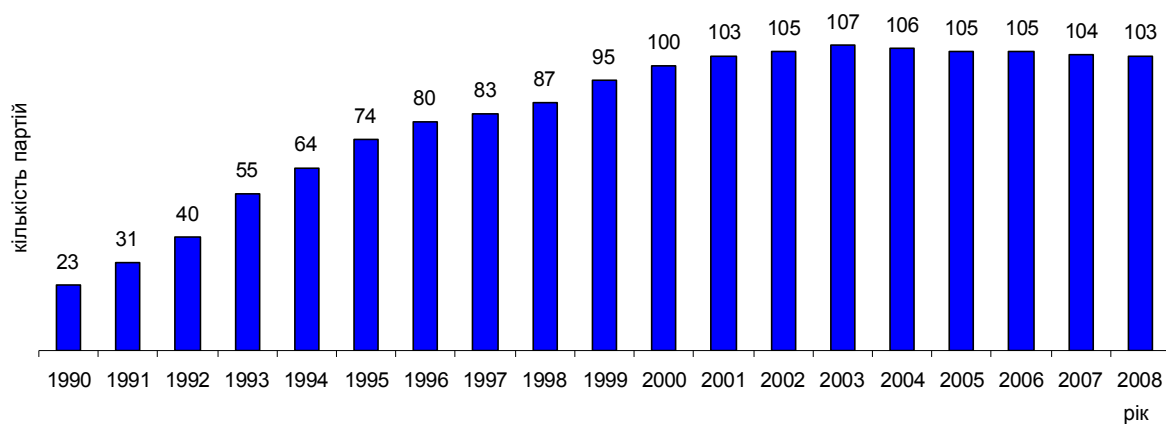
Процес створення багатопартійної системи в країні практично завершено. Звичайно, це не виключає появи на політичній арені нових партійних угруповань, але їм досить складно завоювати авторитет у суспільстві, щоб реально конкурувати з сучасними парламентськими партіями. Найбільшими політичними партіями є – Громадянська демократична партія та Чеська соціал-демократична партія, які упродовж десяти років є головними суперниками на виборах. Однак вони не є настільки потужними, щоб у Чехії сформувалася двопартійна система, адже без підтримки інших суб'єктів партійного життя вони не можуть самостійно сформувати уряд. Цю тезу підтверджено також емпіричні дані, отримані на основі обчислення низки індексів. Показники цих індексів свідчать про високий рівень концентрації партійної системи ЧР і підтверджують тенденцію переходу до двопартійності, однак така перспектива є надзвичайно віддаленою. Тому можна з впевненістю стверджувати, що в Чехії утвердилася система поміркованого плюралізму, оскільки незважаючи на те, що в країні існує значна кількість політичних партій, лише частина з них репрезентована в Парламенті та Уряді. Позитивним фактором є також відсутність позасистемної опозиції та яскраво виражених популістських політичних партій.

1. Вовканич І. Постсоціалістична трансформація в Чеській Республіці: специфіка і етапи / Іван Вовканич // *Carpatika-Karpatika*. – Випуск 21: Політологічні студії: історія, теорія, практика. – Ужгород, 2003. – С. 198-211.
2. Зарицький О. Сучасна внутрішньополітична ситуація у Чехії та уроки новітньої історії / Олександр Зарицький // *Політика і час*. – 2006. – №11. – С.34-37.
3. Лемак В. Становлення і розвиток партійної системи Чеської республіки (1989-2000) / Василь Лемак // *Carpatika-Karpatika*. – Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні і країнах Центральної і Південно- Східної Європи. – Ужгород, 2002. – С. 247-257.
4. Мансвєтов Ю. Реформування виборчої системи у Чеській Республіці / Юрій Мансвєтов, Роман Сарай // *Стратегічні пріоритети*. – 2007. – №4 – С. 48-55.
5. Петрушка Н. Вплив парламентських виборів 2006 року на розвиток партійної системи Чеської Республіки / Наталія Петрушка // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Вип. 9 / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Редкол.: М.Вегеш (гол. ред.), В.Андрущенко, О.Бабкіна та ін.* – Ужгород: Видавництво УжНУ „Говерла”, 2008. – С. 138-143.
6. Петрушка Н. Еволюція партійної системи Чеської Республіки в умовах трансформації суспільства / Наталія Петрушка // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Вип. 7-8 / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Редкол.: М.Вегеш (гол. ред.), В.Андрущенко, О.Бабкіна та ін.* – Ужгород: Видавництво УжНУ „Говерла”, 2007. – С. 195-201.
7. Kubát M. Volby, fragmentace a polarizace stranického systému a politická nestabilita v České republice / Michal Kubát // *Politologický časopis*. – 1998. – №3. – S. 231-243.
8. Laakso M. Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe / Makka Laakso, Rein Taagepera // *Comparative Political Studies*. – 1979. Vol. 12. – №1. – P. 3-27.
9. Lijphart A. Democratization and Constitutional Choices in Czechoslovakia, Hungary and Poland 1989-1991 / Arendt Lijphart // *Journal of Theoretical Politics*. – 1992. – №4. – P. 207-223.
10. Mayer L. C. A Note on the Aggregation of Party System In: *Western European Party Systems* / [ed. by P.Merk]. – New York.: Free Press, 1980. – P.55-67.
11. Rae D. *The Political Consequences of Electoral Laws* / Douglas Rae – New Hawen: Yale University Press, 1971. – 180 p.
12. *Ústava České republiky* // *Sb. zak. č. 1/1993*. – S.1-16.

13. Zákon o združovaní v politických stranách a v politických hnutích // Sb. zak. ČSFR č. 424/1991. – S.1115-1124.
14. Zákon ze dne 17. prosince 1996, kterým se mení a doplňuje zákon č. 424/1991 Sb., o združovaní v politických hnutích, ve znění pozdějších předpisů // Sb. zak. č. 322/1996. – S. 4370-4371.
15. Zákon ze dne 7. července 2000, kterým se mení zákon č. 424/1991 Sb. o sdružovaní v politických hnutích // Sb. zak. č. 340/2000. – S. 4458-4461.
16. Zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů ve znění zákona č. 212/1996 Sb., nalezu US č. 243/1999 Sb., zákona č. 204/2000 Sb., nalezu US č. 64/2001 Sb., zákona č. 491/2001 Sb., č. 37/2002 Sb., č. 171/2002 Sb., č. 230/2002 Sb., č. 62/2003 Sb.
17. <http://www.volby.cz> – офіційний сайт Національної виборчої комісії Чеської Республіки.
18. <http://www.kscm.cz> – офіційний сайт Комуністичної партії Чехії та Моравії.
19. <http://www.zeleni.cz> – офіційний сайт Партії зелених.
20. <http://www.csns.cz> – офіційний сайт Чеської соціал-демократичної партії.
21. <http://www.kdu.cz> – офіційний сайт Християнсько-демократичної унії- Чехословацької народної партії.
22. <http://www.ods.cz> – офіційний сайт Громадянської демократичної партії.

Додаток 1

Динаміка утворення політичних партій в Чеській Республіці



Додаток 2

Результати виборів до Палати депутатів Парламенту ЧР

НАЗВА ПАРТІЇ	1990р.	1992р.	1996р.	1998р.	2002р.	2006р.
ГРОМАДЯНСЬКИЙ ФОРУМ	49,50%	–	–	–	–	–
КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ ЧЕХІЇ ТА МОРАВІЇ ¹	13,24%	14,05%	10,33%	11,03%	18,51%	12,81%
РУХ ЗА САМОВРЯДНУ ДЕМОКРАТІЮ – ТОВАРИСТВО ЗА МОРАВІЮ ТА СІЛЕЗІЮ	10,03%	5,87%	–	–	–	–
ХРИСТІЯНСЬКО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЮЗ – ЧЕХОСЛОВАЦЬКА НАРОДНА ПАРТІЯ ²	8,42%	6,28%	8,08%	9,00%	14,27% ³	7,22%
ГРОМАДЯНСЬКА ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ	–	29,73% ⁴	29,62%	27,74%	24,47%	35,38%
ЧЕСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ	–	6,53%	26,44%	32,31%	30,20%	32,32%
ЛІБЕРАЛЬНО-СОЦІАЛЬНА УНІЯ	–	6,52%	–	–	–	–
ОБ'ЄДНАННЯ ЗА РЕСПУБЛІКУ – РЕСПУБЛІКАНСЬКА ПАРТІЯ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ	–	5,98%	8,01%	–	–	–
ГРОМАДЯНСЬКИЙ ДЕМОКРАТИЧНИЙ АЛЬЯНС	–	5,93%	6,36%	–	–	–
СОЮЗ СВОБОДИ	–	–	–	8,60%	14,27% ⁵	–
ПАРТІЯ ЗЕЛЕНИХ	–	–	–	–	–	6,29%

¹ У 1990 р. Комуністична партія Чехословаччини, 1992 р. Лівий блок

² У 1990 р. Християнсько-демократична партія

³ Коаліція Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія – Союз свободи – Демократичний союз

⁴ В коаліції з Християнсько-демократичною партією

⁵ Коаліція Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія – Союз свободи – Демократичний союз

Відомості про основні політичні партії Чеської Республіки

Громадянська демократична партія (чеськ. *Občanská demokratická strana (ODS)*) була створена в 1991 році на базі ліквідованого Громадянського форуму. Засновником та ідейним лідером ODS був В. Клаус. Наразі її очільником виступає М.Тополанек. Партію можна охарактеризувати як правоцентристську силу, що сповідує класичні ліберальні цінності. ГДП та її лідер формували уряд Чеської Республіки від 1992 до 1998 роки, а в 1998 році В.Клауса було обрано головою Палати депутатів. З 2002 дана політична сила перебувала в опозиції. Наразі ODS є членом урядової коаліції, а М.Тополанек очолює Кабінет міністрів.

Основним електоратом цієї політичної партії є мешканці великих міст Чехії, зокрема представники середнього класу та підприємці.

Чеська соціал-демократична партія (чеськ. *Česká strana sociální demokratická (ČSSD)*) – це партія лівоцентристського спектру або, як її ще називають чеські політологи, „партія соціального реформізму”. Вона є однією з найстаріших партій в Чехії, адже була утворена ще в 1878 році. У міжвоєнний період ЧСДП була однією з найвпливовіших політичних сил в країні. Після встановлення комуністичного режиму ČSSD стала частиною пануючої Комуністичної партії Чехословаччини і лише в 1989 році відновила свою діяльність як самостійна структура.

Після організаційного відновлення її шлях до великої політики і влади не був легким. В ході перших в Чехословацькій Федеративній Республіці вільних виборів влітку 1990 року соціал-демократи не змогли подолати п'ятивідсоткового бар'єру. У 1992 році на виборах до Чеської національної ради ЧСДП добилася першого успіху – здобувши 6,53 % голосів виборців.

У 1993 році партію очолив М. Земан, який змінив на цій посаді Я. Горака. Згодом керівником ČSSD став С.Гросс, котрого у 2005 році внаслідок корупційного скандалу було замінено І.Пароубеком.

Чеська соціал-демократична партія знаходилася при владі з 1998 року і до парламентських виборів 2006 року. За час свого урядування соціал-демократи добилися значних економічних успіхів та вступу Чехії до Європейського союзу. На даному етапі історичного розвитку ця політична сила перебуває в опозиції.

Основним електоратом ЧСДП виступають робітники промислових підприємств та державні чиновники.

Комуністична партія Чехії та Моравії (чеськ. *Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM)*) є доволі цікавим політичним феноменом. Незважаючи на те, що усі партії лівого спрямування протягом перших місяців після листопадових подій 1989 року категорично відмовилися співпрацювати з нею (більше того, під час передвиборчої кампанії 1990 року ряд лівих партій виступили з вимогою заборони КПЧ), вона зуміла зберегти стабільну й солідну народну підтримку – значно більшу, ніж її мають комуністичні партії колишніх республік СРСР. KSČM виступає в Чехії фактично „третьою силою” після ODS та ČSSD. Однак, цікавим є той факт, що після демократичної революції 1989 року КПЧМ жодного разу не входила до урядових коаліцій, так як чеські політичні партії не хочуть співпрацювати з нею в такому форматі, вважаючи комуністів „рудиментом” минулого режиму.

Комуністична партія Чехії і Моравії однозначно позиціонує себе не як партію минулого, а як партію майбутнього, відкинувши східну орієнтацію. І хоча її виборчий електорат зосереджений у найбільш неблагополучних у соціальному плані регіонах, до того ж за підрахунками соціологів понад 50 відсотків постійних виборців комуністів – люди старші за 60 років, серед апологетів комуністів є і представники інших суспільних прошарків та вікових категорій. Цьому посприяла, зокрема, зміна партійного керівництва. Так, колишній лідер Комуністичної партії Чехії і Моравії М. Гребенічек асоціювався для багатьох чехів зі старим режимом. Обрання замість нього В. Філіпа, колишнього рокера і юриста за фахом, що неодноразово відзначався своєю оригінальною поведінкою, дозволило чеським комуністам звернутися до нових шарів електорату і бути почутими.

Християнсько-демократична унія - Чехословацька народна партія (чеськ. *Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová (KDU-CSL)*). Ця партія подібна до КМЧМ кількома ознаками: по-перше, вона також вийшла з Національного фронту, по-друге, має велику (як для масштабів і традицій країни) членську базу – близько 80 тисяч чоловік. Проте ідеологічно партія сповідує зовсім іншу ідеологію, котра належить до політичного центру, а в підходах до вирішення багатьох суспільних проблем KDU-CSL виходить з класичних консервативних засад. Протягом тривалого часу ця партія входила до коаліції очолюваної ГДП і тому несе часткову відповідальність за проведені в 1992-1998 роках перетворення; до 2002 року знаходилась в опозиції, після чого увійшла до коаліції з ЧСДП. Наразі є коаліційним союзником Громадянської демократичної партії та Партії зелених.

З 2003 року головою ХДУ - ЧНП є М.Калоусек. Основний електорат партії складає найбільш консервативна та релігійна частина населення в провінційних районах країни, насамперед у Моравії.

Партія зелених (чеськ. *Strana zelených*) є головним „сюрпризом” виборів 2006 року, так як вперше пройшла до парламенту. Головною причиною перемоги „зелених” є їх імідж „нової сили”, здатної створити альтернативу партіям, які традиційно входять до парламенту. На виборах 2002 року за неї проголосувало близько 3% виборців. Різке зростання популярності „зелених” відбулося на протязі 2005 року. За цей період часу їй вдалося заручитися підтримкою частини традиційного електорату Чеської соціал-демократичної партії. Своїх прихильників партія знайшла також серед людей, котрі не могли визначитися зі своєю політичною орієнтацією. Особливою популярністю вони користуються серед молоді. Свою роль зіграла і підтримка її з боку колишнього президента Чеської Республіки В.Гавела. З 2005 року цю політичну силу очолює М.Бурсик, який і здійснив позитивні перетворення в рядах „зелених”.

SUMMARY

Maradyk N. PLURALIZATION OF THE PARTY SYSTEM IN THE CZECH REPUBLIC (1989-2009)

The process of formation and development of the multiparty system of the Czech Republic is characterized in this article. The author studies the main tendencies of the party political life of the Czech society. The part of the political parties in the electoral process is also examined and the results of the elections to the Czech Parliament are analysed by the author in the article.

On the basis of studied material and personal investigations the author came to the conclusions that a fixed party system of the West European form was established in the Czech Republic.